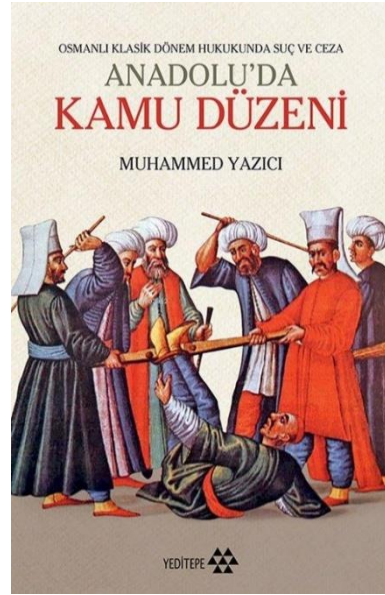

KİTAP DEĞERLENDİRME/BOOK REVIEW

Muhammed Yazıcı, *OSMANLI KLASİK DÖNEM HUKUKUNDA SUÇ VE CEZA: ANADOLU'DA KAMU DÜZENİ*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2019, 320 s., ISBN: 9786059787987.*

Neşe İNAK**

İnsanların hayatını güvenli bir şekilde idame ettirebilmesi bir bakıma kamu düzeninin sağlanması ile mümkündür. Bundan mütevellit devletler gerek kendi menfaatleri gerekse halkın ihtiyaçları mukabilinde bazı tedbirler almak durumundadır. Söz konusu tedbirlerin hukuki anlamda caydırıcı olması şüphesiz suçun işlenme oranında azalmayı da beraberinde getirir. Ancak hukuki kapsamda belirlenen cezalar tek başına kamu düzenini sağlamaya yetmemektedir. Dolayısıyla güvenliği sağlama hususunda kolluk kuvvetlerine ihtiyaç duyulmaktadır. Muhammed Yazıcı tarafından kaleme alınan “Osmanlı Klasik Dönem Hukukunda Suç ve Ceza: Anadolu’da Kamu Düzeni” adlı eser, kamu düzeninin sağlanmasında ihtiyaç duyulan hukuki tedbirleri örfî ve şeri hukuk çerçevesinde karşılaştırmalı olarak ihtiva etmekte ve subaşılık kurumu ile de kolluk boyutunu desteklemektedir.

* Gönderim Tarihi: 05.09.2024. Kabul Tarihi: 20.09.2024.

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, SAMSUN. inakneseen@gmail.com, ORCID: 0009-0000-0757-4312.

Kamu düzeninin sağlanması noktasında XVI. Yüzyılın ikinci yarısında Trabzon, Bursa, Kayseri ve Manisa şehirlerinde vuku bulan suçlara yönelik alınan tedbirlerin incelendiği çalışmada, şeri ve örfi hukuk ekseninde cezalandırma usulleri ele alınmıştır. Zikredilen tarihin gerek buhran ve dönüşümün yaşandığı bir zaman dilimi olması gerekse söz konusu dönemde örfi hukuk kaidelerinin uygulama alanı olarak geniş yer bulması, zaman aralığının XVI. Yüzyılın ikinci yarısı olarak seçilmesinde etkilidir. Nüfus yapıları ve bünyelerinde barındırdığı nüfus açısından farklı özellikleri barındıran dört şehrin seçilmesi ise Anadolu'nun genelini değerlendirebilme imkânı sunmaktadır. Çalışma için ana kaynak vazifesi gören defter serilerinden çokça istifade eden yazar, toplamda söz konusu şehirlere ait 17 adet şeriye sicili defterinden ve XVI. Yüzyılın ikinci yarısına ait 74 adet mühimme defteri ve 5 adet mühimme zeyli defterinden yararlanmıştır. Ahmet Akgündüz'ün dokuz ciltlik "Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri", Ömer Lütfi Barkan'ın "XV ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Ziraî Ekonominin Hukukî ve Malî Esasları", Selami Pulaha ve Yaşar Yücel'in "I. Selim Kanunnamesi", Uriel Heyd'in "Studies in Ottoman Criminal Law" adlı çalışması ise gerek örfi hukuk noktasında gerekse referans eser alanında çalışmayı zenginleştirmektedir (s. 15-23).

Eserin mahiyeti ve kaynakları tanıtıldıktan sonra "Giriş" bölümünde, yazarın ifadesi ile *batıdaki tarih yazıcılığının etkisi ile değişim veya dönüşüm dönemi olarak adlandırılması gereken zaman diliminde* uzun süren savaşlar, timar sisteminden iltizam sistemine doğru bir kayma olması ve nüfus artışı gibi etkenler kamu düzeninin bozulmasına ve bu konuda hukuki ve kolluk boyutu kapsamında tedbirler alınmasına sebebiyet vermiştir (s. 25-29).

Dört bölüme ayrılan eserin "Kamu Düzeninin Hukuki Boyutu" adlı ilk bölümünde Osmanlı Devleti'nde, had ve kısas suçlarının özel ve genel unsurları meydana geldiği taktirde şeri hukuka göre cezalandırılması, tazir suçlarında ise had ve kısas suçlarının özel ve genel unsurlarının oluşmadığı durumda İslam hukukun devlet başkanına tanıdığı yasama yetkisi çerçevesinde oluşturulan - devlete malî ve askerî alanda katkı sağlayacak- ceza kanunnameleri ile cezalandırılması gerektiğinden bahsedilmektedir. Ayrıca teorik olarak suçların ve cezaların şeri ve örfi hukuktaki karşılıklarına değinilen bu bölümde "kasten adam öldürme" suçunun cezası -eğer maktulün yakınları suçluyu affetmediyse veya diyete razı olmadıysa- kısastır. Kasıt dışında gerçekleşen adam öldürme olaylarında verilecek ceza diyet ve kefarettir. Kanunnamelerde hakkında kısas hükmü verilmeyen kişiye maddi durumuna göre para cezası verilir. "Hırsızlık" olaylarında suçluya verilecek ceza sağ elin bilekten kesilmesidir. Kanunnamelerde para, sopa ve teşhir cezaları ile birlikte birkaç kez hırsızlık yapan kişilerin asılabildiği belirtilir. İşkence yöntemi ise elinde çalıntı mal bulunduran sabıkalı kişilere uygulanır. "İçki içmenin" had cezasını mı yoksa tazir cezasını

mı gerektirdiği konusunda tartışmalar olmakla beraber suçluya verilecek ceza ya seksen sopedir ya da para cezasıdır. “Cinsel ve genel ahlaka aykırı suçlar” başlığı altında zina, özel ve genel unsurlara ek olarak bazı özel ispat şartlarını da gerektirdiğinden ispatlanması zor, cezası da evli ve bekar olma durumuna göre değişen bir suçtur. Bu doğrultuda bekar birine verilecek ceza yüz sopedir evli olana verilecek ceza recm’dir. Zina iftirası da suç olarak değerlendirilmekle beraber cezası seksen sopedir. Kanunnamelere göre para, sopedir ve hapis gibi hafif cezaların yanı sıra zorla nikah kıyma, çeşitli taciz ve sarkıntılık olayları, livata gibi durumlarda suçlular siyaset edilebilir. “Müessir fiiller (yaralama)” şeri hukuka göre kısas cezasını gerektirirken, kanunnamelerde para ve sopedir cezasından öteye gidilmez. Had ve tazir cezasını gerektiren “küfür ve hakaret” suçunda ise her iki durumda da miktarı farklı olmakla birlikte para cezası uygulanır. Bu minvalde Osmanlı Devleti’nde kanunnamelerden hareketle, şeri hukukta belirtilen suçların şartları sabit olmadığında genellikle para cezasına dönüştürüldüğü ve Osmanlı ceza kanunnamelerine özgü olmakla birlikte para cezalarının suçlunun maddi durumuna göre belirlendiği yazarın üzerinde durduğu konular arasındadır (s. 54-86).

Teorik bilgilerin ardından şeriye sicillerindeki kayıtlardan istifade edilerek olayları mahkemeye intikal ettirenler ve intikal eden konular hakkında istatistiki veriler ortaya koyulmuştur. Bu bağlamda suçların %48’i suça maruz kalan kişi, %35’i kamu düzeninden sorumlu devlet görevlileri, %9’u mahalle/köy sakinleri, %6’sı suça maruz kalan kişinin yakınları ve %2’si ise suça maruz kalanların vekilleri tarafından mahkemeye intikal ettirilmiştir. İntikal ettirilen konuların %58’ini çeşitli müessir fiiller ve küfür/hakaret içeren suçlar, %30’unu hırsızlık suçu, %4’ünü cinsel ve genel ahlaka aykırı suçlar, %8’ini ise iktisadi hayatı bozan birtakım suçların oluşturduğunu tespit eden yazar, sicillerin belirli bir sistematığe göre tutulması ve davalı ile davacıdan kaynaklı problemler sebebiyle suçların teorikte belirtildiği gibi belirli bir oranla kayıtlardan yararlanılarak ortaya konulmasının zor olduğunu ve söz konusu durumun *hukuki bir problemden ziyade mali bir sorun olarak değerlendirilmesi gerektiğini* ifade etmiştir (s. 86-107).

İkinci bölümde “Osmanlı Devletinde Kamu Düzenini İhlal Eden Suçlar” başlığı altında, seçilen Anadolu şehirlerinde suçların kaynaklara nasıl yansıdığı ve suçlulara ne gibi cezalar verildiği tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu minvalde “adam öldürme suçu” genellikle insanların özel yaşam alanı olmayan mekanlarda işlenmekte ve daha çok maktulün varisleri tarafından mahkemeye intikal ettirilmektedir. Belgelerde söz konusu suçun işlenme sebebi açıkça belirtilmese de cinayet, intihar ve çok yaygın olmamakla birlikte zehirlenme, üzerinde durulan ihtimaller arasındadır. Bu tür davalarda devlet görevlileri hem davalı konumunda hem de maktul durumunda bulunabilmektedir. Sicillerde bu konu ile ilgili kayıtların neredeyse tamamına yakınında suçlulara ne ceza

verildiği belirtilmemiştir. Kıyas hükmünün diyete çevrildiği sadece bir kayıt bulunmaktadır. Daha çok gece ve özel mekanlarda işlenen “hırsızlık” suçu ise genelde suça maruz kalan kişiler tarafından mahkemeye intikal ettirilmektedir. Bu tür suçlarda sabıkalı olan kişilere suçunu itiraf etmesi için işkence edildiği sicillere yansımıştır. Söz konusu suçun işlenmesi durumunda verilen şeri ceza ile ilgili sicillerden herhangi bir bilgi elde etmek zordur. Fakat kanunnamelerde belirtilen siyaseten katl cezasının uygulandığına dair kayıt vardır. Diğer suçların dolaylı sebebi olarak ifade edilen “içki içme suçu” kayıtlarda tüm mekanlar belirtilmemekle birlikte ev, meyhane, kahvehane, bekar odaları, düğünler ve gayrimüslimlerin evlerinde işlenen ve çoğunlukla devlet görevlileri tarafından mahkemeye intikal ettirilen konulardandır. Ayrıca içki içme suçu kapsamında suçu işleyenlerin baba adında daha çok Abdullah isminin bulunduğu istatistiksel verilerle desteklenmiş ve gayrimüslim nüfusun fazla olmasının suçun işlenmesi üzerinde etkisi olduğu üzerinde durulmuştur. Sicillerde bu suça verilen ceza ile ilgili yok denecek kadar az kayıt vardır. Sadece bir olayda para cezasının verildiği ifade edilmiştir. “Cinsel ve genel ahlaka aykırı fiillerin” mahkemeye intikalinde devlet görevlileri (subaşı, ases) çoğunluğu oluşturmaktadır. Evlerde ve bekar odalarında işlenmesi daha muhtemel olan bu suçlara ait olmak üzere, incelenen sicillerde toplamda 155 kayıt vardır. İçki içme suçunda olduğu gibi bu tür vakalarda da baba adı Abdullah olan kişilere kaynaklarda çokça rastlanması suçun gayrimüslimler arasında işlendiği üzerinde durulmasına sebebiyet verir. Sicillerde mahalleden ihraç kararları dışında cezalar belirtilmemiştir. Sadece tek bir kayıta zina suçunu işlediğini itiraf eden bir erkek hakkında had cezasına hükmedildiği belirtilmiştir. Emirlerde ise çengele vurma, idam ve kürek cezası gibi cezalar verildiği belirtilmektedir. Kayıtlarda az rastlanan “küfür ve hakaret suçu” genellikle suça maruz kalanlar tarafından mahkemeye intikal ettirilmiş ve bu konu eserde kişi veya kişiliğe yapılan, kutsal değerlere yapılan ve mahremiyete yapılan küfür ve hakaretler olmak üzere üç başlıkta ele alınmıştır. Kaynaklarda küfür ve hakaret eden şahıslara ne ceza verildiği hakkında bir bilgi bulunmamakta, merkezden gönderilen hükümlerde ise hakaret ve küfrün boyutuna göre farklı cezalar verildiği belirtilmektedir. Birinci bölümde bahsedilmeyen “iktisadi hayatı bozan suçların” mahkemeye intikalinden muhtesip ve onun tarafından görevlendirilen koloğlanları sorumlu tutulmaktadır. İncelenen belgelerde ise cezalara yönelik sınırlı sayıda kayıt olduğu ifade edilir (s. 109-190).

Bölümün devamında konu kapsamı dahilindeki şehirlere ait kayıtlardan hareketle suçların şehir bazında dağılımı ve davalı-davacı kimlikleri hakkında bilgi verilmektedir. Bu bağlamda Bursa’da 1582-1586 tarihleri arasında en çok işlenen suçlar sırasıyla içki içme suçu, ekonomik suçlar, kişilere karşı işlenen suçlar (adam öldürme, çeşitli müessir fiiller, hakaret/küfür) ve son olarak da cinsel ve genel ahlaka aykırı suçlar olmak üzere dört başlık altında toplanır.

İslam ceza hukuku tasnifine göre ise birinci sırada had, ikinci sırada tazir, üçüncü sırada kısas gelmektedir. Trabzon'un dört buçuk yıllık zaman aralığında ise ilk sırada kişilere karşı işlenen suçlar (çeşitli müessir fiiller, hakaret, küfür ve önemli bir yekunu oluşturan adam öldürme) yer almaktadır. İçki içme, hırsızlık, ekonomik suçlar ve son olarak da cinsel ve genel ahlaka aykırı suçlar söz konusu şehrin kamu düzenini olumsuz etkileyen diğer olaylardır. İslam ceza hukukuna göre ise sırasıyla had, tazir ve kısas cezaları gelmektedir. Üzüm üretimi ile adından söz ettiren Manisa'nın on bir aylık zaman diliminde, kayıtları en çok meşgul eden suçun içki içme suçu olması tesadüf olmasa gerekir. Davacı kimliklerinde din, cinsiyet ve meslek açısından bir değerlendirme yapıldığında Müslümanların gayrimüslimlere, erkeklerin kadınlara ve çeşitli devlet görevlilerinin çeşitli meslek erbabına göre oranı daha fazladır. Davalı kimlikleri için din ve cinsiyet faktörü değişmemekle birlikte davacı kimliklerinden farklı olarak çeşitli meslek erbabının çeşitli devlet görevlilerine oranı çoğunluğu oluşturmaktadır (s. 190-214).

Üçüncü bölüme "Kamu Düzeninin Kolluk Boyutu: Subaşılık Kurumu" adını veren yazar, kamu düzeninden sorumlu devlet görevlilerini subaşı, ases ve yasakçı özelinde gerek halk ile gerekse diğer devlet görevlileri ile münasebetleri çerçevesinde değerlendirmeye çalışmıştır. Asli görevi uzmanlık alanına giren vergileri toplamak ve kamu düzenini sağlamak olan subaşının, kolluk görevleri, beledi görevleri ve başka birtakım görevleri ifa etmesi gerekmekteydi. Kolluk görevi kapsamında şehrin güvenliğini sağlamak, kamu düzenini ihlal eden kişileri mahkemeye getirmek ve onları kadı hükmü ile cezalandırmak subaşının görevi idi. Fakat sicillerde suçlulara verilen cezalar yer almadığı gibi subaşının cezayı nerede ve nasıl uyguladığı da açıklanmamıştır. Mühimme kayıtları ise bu konuda sınırlı sayıda bilgi içermektedir. Şehirde yapılacak olan binanın inşa süreci ve kilise tamiri gibi konularda kadı ile birlikte teftiş yapan subaşının beledi görevleri de bu doğrultuda yürüttüğü söylenebilir. Yeniçeri ocağına oğlan devşirmek, şehir ve kasabalardaki ulaklara beygir tedarik etmek subaşının kolluk ve beledi görevi dışında yerine getirmesi gereken görevler arasında idi. Subaşılar görevleri itibariyle taşradaki otoriteyi sağlamaya yatkın aynı zamanda da görevini suistimal etmeye açık bir pozisyonda idi. Verilen emri uygulamama, suçlulardan kanuna aykırı para alma, görev alanının dışına çıkma, kadı hükmü olmaksızın suçluları cezalandırma ve reaya zulüm subaşılardan görevlerine ilişkin suistimalleri arasındadır. Merkeze yansıyan şikayetler neticesinde görevini kötüye kullanan subaşılar görevlerinden alınmakta ve gerekli görülürse tedip ve hapis cezası da verilebilmektedir (s. 215-251).

Subaşılara bağlı olan ve kayıtlarda pasban veya yataklı tabirleri ile ifade edilen asesler; istisnaları olmakla birlikte daha çok geceleri görev yapmakta, çarşı ve pazarlarda yaşanması muhtemel hırsızlık olaylarını mahkemeye intikal ettirmekte ve mahalle arasında bulunan dükkanların güvenliğini sağlamaktadır.

Kanuni döneminde ortaya çıkan ve kapıkullarından seçilen yasakçıların ise şehir güvenliğini sağlamak, taşrada görev yapan yeniçerilerin reayaya zulmünü önlemek ve sahte kapıkullarını takip etmek gibi görevleri bulunmaktaydı. İncelenen sicillerde ise sadece Bursa şehrinde yasakçılara tesadüf edildiği belirtilmiştir (s. 251- 256).

“Kamu Düzeninin İşleyişi” adlı son bölümde, kamu düzeninin işleyişini olumsuz yönde etkileyen olaylar ve kamu düzeninin sağlanması noktasında alınan tedbirler incelenmiştir. Bu doğrultuda serbest timar uygulaması; sancak dahilindeki serbest ve serbest olmayan timarlarda güvenliğin sağlanması, vergilerin (bâd-ı hevâ yani cürm ü cinayet vergisi) tahsili ve suçluların cezalandırılması hususunda yetki çatışmasına sebebiyet vermiştir. Yeniçerilerin, yasakçı adıyla görevlendirilmesi; sancakbeyi ile beylerbeyinden bağımsız, subaşılara şiddet uygulayan, reyanın malına el koyan ve gerektiğinde de askeri sınıfın farklı cezalandırma usulüne tabi olmasından mütevellit imtiyaz elde eden bir güruhun türemesine ortam hazırlamıştır. İçki tüketimi ve meyhane varlığı, kamu düzenini olumsuz yönde etkileyen suçların nerdeyse tamamının dolaylı sebebinin oluşturmaktadır. Devlet, meyhanelerin kapatılması ve içki yasağı ile kullanımı sınırlandırsa da tam olarak engelleyememiştir. Çalışmanın giriş kısmında üzerinde durulan konulardan biri olan iltizam sisteminin, emanet usulü ile gerçekleştirilen vergi tahsilinin yerini almasıyla birlikte, askeri sınıf güvenliği ve vergi tahsilini ayak amilleri veya pare voyvodalarına devretmiş ve bu durum iltizamdan elde edilen miktarın reayadan tahsil edilmesine neden olmuştur. Ayrıca, sürekli el değiştiren mukataalar görevlilerin değişmesini de beraberinde getirdiğinden yetki alanına yeterince adapte olamayan görevliler vergileri toplama hususunda da sorun yaşamıştır (s. 257-271).

Kamu düzeni; idari değişiklikler, kefalet sistemi, şehirlerde yapılan düzenlemeler, kürek cezası, tüfek kullanımının sınırlandırılması ve sefer zamanlarında alınan tedbirler ile sağlanabilmektedir. Dolayısıyla beylerbeyliğin sınırları dahilinde olan bir nahiyenin gerektiğinde başka bir beylerbeyliğe ilhak edilebilmesi, sancaklardan bazılarının müstakil sancağa dönüştürülmesi, tahrir esnasında bir yerin sancaktan çıkarılması ve ihtiyaç halinde mahkeme sayısının artırılması idari değişiklikler kapsamına girmektedir. Kefalet sistemi ise nefse kefalet özelinde şahsın gerektiğinde bulunup mahkemeye getirilmesini amaçlamaktadır. Ayrıca, şehir dışından gelen hizmetçiler ve ırgatlar için kefil bulunması, söz konusu uygulamanın sadece suçlular için olmadığını kanıttır. Suçluların kaçmasını engellemek ve güvenliği sağlamak için mahalle kapılarının inşa edilmesi, boş arazilerin kiraya verilme suretiyle şenlendirilmesi, meyhanelerin kapatılması veya Müslümanların olmadığı yerlerde kurulması ve reaya ile askeri sınıfın alışveriş yaptığı dükkanların ayrı olması şehirlerde yapılan düzenlemelere misal verilebilir. Hakkında kısas cezası verilmeyen suçlulara kürek cezası verilerek hem donanmanın kürekçi ihtiyacı karşılanmış

hem de halkın güvenliği sağlanmıştır. Kamu düzenini etkileyen bir diğer olay da tüfek kullanımının reaya arasında artmasıdır. Devlet, av amacıyla dahi olsa kullanımını yasakladığı tüfeklerin, ok ve yay gibi savaş aletlerinin toplanmasını sağlamıştır. Sefer zamanlarında sancakbeylerinin savaşa gitmek yerine bulunduğu bölgeyi muhafaza etmesi, görev icabı sancak dışına çıktığında da güvenliği başka bir sancakbeyinin sağlaması ve gerektiğinde sancağın güvenliği için yasakçıların tayin edilmesi emredilmektedir (s.271-288).

Sonuç olarak yazar, Osmanlı Devleti'nin hukuki yapısının teorikte kanunnameler ve İslam hukuku ile açık bir şekilde ifade edildiğini ancak kaynakların, cezaların uygulanma noktasında fazla bir bilgiyi ihtiva etmediği belirtmekte ve Osmanlı hukuku hakkında bugün dahi devam eden şeri ve örfi tartışmalarının en azından XVII. Yüzyıla kadar var olmadığını vurgulamaktadır.

İstatistiki veriler ile desteklenen çalışmaların, sosyal olayları zihinde şekillendirme noktasında okuyucuya katkı sağladığı yadsınamaz bir gerçektir. Bu tür çalışmalar sosyal hayatı yansıtan arşiv kaynakları ile desteklendiğinde klasikleşmiş bir tarih yazımının dışına çıkılmakta ve çeşitli disiplinlerin sahasına adım atılmaktadır. Söz konusu çalışmada da bahsedilen tanıma uygun bir perspektif ortaya konulmak istenmiş ve büyük ölçüde de başarı sağlanmıştır.